

חבל נחלתו

ומשמע שהבישול אינו מתקנו ולכן יש להקל בו מצד בשולי נכרים. וניתן להביא מעין ראייה מדברי הבית יוסף (יג, ב): "וכן אם עושים דברים הראויים לאכילה ע"י עישון מותרים. בירושלמי דנדרים פרק הנודר מן המבושל (ה"א) אמרו שאין במעושן משום בשולי גוים וכתבוהו הרשב"א בתורת הבית (הקצר ב"ג ש"ז צד. ארוך צה סוע"ב) והר"ן פ"ב דע"ז (טו: ד"ה דג מליח) והרמב"ם פ"ז מהלכות מאכלות אסורות (ה"ז). ונראה על כן שניתן להתיר מטעם זה.

מסקנה

מותר לאכול אגוזי קשיו שקלפו אותם בחו"ל ע"י בישול או טיגון.

היינו ר' יוחנן סובר שתורמוס אינו נאכל על שולחן מלכים אע"פ שאינו נאכל חי כיון שאין בו את שני התנאים (אינו נאכל חי ועולה על שולחן מלכים) אינו אסור לכל אדם אלא לבני גבל שהיו כנראה ישוב ספר והשמירה על דיני תורה היתה צריכה חיזוק.

אולם אגוז קשיו שהוא מאכל מלכים היה ראוי להיאסר מטעם זה לכל אדם ולא רק לבני גבל. מתבאר איפוא, שמצד ענין הבישול אף בישול שעניינו הסרת מרירות ולא להכניס בו טעמים חדשים אסור בבשולי נכרים⁴.

אולם בכ"ז צד להקל יש באגוז קשיו שכן שם הגוף הנאכל אינו זקוק לבישול

סימן כט

יציאה ממקום הסכנה וכניסה אליו לשם פרנסה

ה"ד: "וכן כל מכשול שיש בו סכנת נפשות מצות עשה להסירו ולהשמור ממנו ולהזהר בדבר יפה יפה שנ' (דברים ד, ט) השמור לך ושמור נפשך"¹...
וכן האורחות חיים (הל' מעקה) כתב: "ואסור לעבור תחת קיר נטוי ולעמוד במקום סכנה כגון על גשר רעוע או להכנס לחורבה וכיוצא באלו משאר הסכנות אסור לעבור במקומן".
ובאר את טעם האיסור בספר החינוך (מצ' תקמו): "משרשי המצוה, לפי שעם היות

שאלה

האם מי שגר מחוץ לאזור נפילות הקאסמים והגראדים מותר לבוא למקום עבודתו הנמצא בתוך אזור הקאסמים על אף הסיכון שבדבר?

א. איסור הכניסה למקום סכנה

ישנו איסור להיכנס למקום בו שרויה סכנה כאשר הכניסה היא ללא שום תכלית. כתב הרמב"ם (הל' רושה"נ פ"א

4. עי' פר"ח (קיג, ה) שכתב: "אגוזים שלמים שמבשלים גוים בכליהם מותרים דאינם עולים על שולחן מלכים, אבל אגוזים גדולים שמרקחים בקליפתם המרה אסורים דאינם נאכלים חיין". ומקורו מתורת חטאת כלל עה.

1. עי' במאמרי בחבל נחלתו ח"א סי' נ.

או זמנים בהם נוצרת סכנה, וממילא האדם שהוא בעל שכל צריך להיזהר מלהיכנס למצבי סכנה וצריך שלא לפשוע בכך, ואפילו אם ניצל מהסכנה ולא נפגע זהו בגדר נס.

ב. סמיכה על נס

נאמר במסכת שבת (לב ע"א): "דבי ינאי בדיק ועבר (=במעבורת את הנהר). רבי ינאי לטעמיה, דאמר: לעולם אל יעמוד אדם במקום סכנה לומר שעושיין לו נס – שמא אין עושיין לו נס. ואם עושיין לו נס – מנכין לו מזכיותיו. אמר רבי חנין: מאי קראה (בראשית לב): 'קטנתי מכל החסדים ומכל האמת'. רבי זירא ביומא דשותא (=שיש בו רוח דרומית שיכולה לעקור עצים) לא נפיק לביני דיקלא".

ובאר המאירי: "לעולם יהא אדם נזהר שלא למסור עצמו לסכנות ואל יסמוך על הנס שאינו יודע להיכן המאזנים מכריעות, כלל גדול אמרו השטן מקטרג בשעת הסכנה לעולם יהא אדם מתמיד בתשובה ויתודה היום שמא ימות למחר ואל יטעהו בריאות ושלוה שכמה שערים פתוחים ליכנס בהם ענשו של הקב"ה, וכ"ש שצריך לו להתעורר בימי החולי והצרות..."

וכן באר המאירי בתענית (כ ע"ב): "קיר נטוי אסור לעבור תחתיו ואפילו עמד לו זמן רב בנטיה אין סומכים על זה וכל מקום סכנה אל יהא אדם עומד לשם וסומך שעושים לו נס שמא אין עושים לו נס ואם עושים לו נס מנכין לו מזכיותיו".

למדנו עד כמה צריך האדם להיזהר מכניסה למצבי סכנה בפשיעתו, ואע"פ שלא נפגע גופנית בכ"ז הוא נפגע רוחנית בכך שסומך עצמו על נסים ואינו מברר

השם ברוך הוא משגיח בפרטי בני אדם ויודע כל מעשיהם וכל אשר יקרה להם טוב או רע בגזרתו ובמצותו לפי זכותן או חייבן, וכענין שאמרו זכרונם לברכה [חולין ז' ע"ב] אין אדם נקף אצבעו מלמטה אלא אם כן מכריזין עליו מלמעלה, אף על פי כן צריך האדם לשמור עצמו מן המקרים הנהוגים בעולם, כי האל ברא עולמו ובנאו על יסודות עמודי הטבע, וגזר שיהיה האש שורפת והמים מכבין הלהבה, וכמו כן יחייב הטבע שאם תפול אבן גדולה על ראש איש שתצפץ את מוחו, או אם יפול האדם מראש הגג הגבוה לארץ שימות, והוא ברוך הוא חנן גופות בני אדם ויפח באפיו נשמת חיים בעלת דעת לשמור הגוף מכל פגע ונתן שניהם הנפש וגופה בתוך גלגל היסודות והמה ינהגם ויפעלו בס פעולות. ואחר שהאל שֶׁעבד גוף האדם לטבע, כי כן חייבה חכמתו, מצד שהוא בעל חומר, צוהו לשמור מן המקרה, כי הטבע שהוא מסור בידו יעשה פעולתו עליו אם לא ישמר ממנו.

"...ועל כן תצונו התורה לשמור משכנותינו ומקומותינו לבל יקרנו מות בפשיעותינו ולא נסכן נפשותינו על סמך הנס, ואמרו זכרונם לברכה [תורת כהנים אמור פרשתא ח'] שכל הסומך על הנס אין עושיין לו נס. ועל הדרך הזה תראה רוב עניני הכתובים בכל מקום, כי גם בהלחם ישראל מלחמת מצוה על פי ה' היו עורכין מלחמתן ומזיינין עצמן ועושיין כל עינים כאלו יסמכו בדרכי הטבע לגמרי, וכן ראוי לעשות לפי הענין שזכרנו, ואשר לא יחלוק על האמת מרוע לב יודה בזה".

אפשרות לסכנת נפשות היא חלק ממצויאות החיים של האדם, הקב"ה ברא את הכוחות המרכיבים את עולמו שלעיתים אחד פוגע בחבירו, ישנם מקומות

חבל נחלתו

לעצמו שצריך ללכת עפ"י חוקי הטבע.

ג. סכנה קרובה וסכנה רחוקה

השימוש בלשון סכנה אינו זהה בכל המקומות כדברי הרב זצ"ל בשו"ת משפט כהן (סי' קמג ד"ה גם בזכרונות): "ורגיל הוא גם בלשון חז"ל לקרוא לחשש רחוק של סכנה בשם סכנה, ולשון הרמב"ם בפ"ב מהל' רוצח ה"ו: לא ינעוץ סכין בתוך האתרוג וכו' וכן אסור לעבור תחת קיר נטוי או על גשר רעוע או לכנס לחורבה, וכן כיוצא באלו משאר סכנות, שאלה הן ודאי רק חששות של סכנות, שמאות אנשים עוברים ע"ז ואינם ניזוקין, רק משום חמירא סכנתא החמירו, ובמקום חשש סכנה כה"ג כבר האריך בתפארת ישראל על משניות ברכות פ"א מ"ג, הובא בפ"ת סי' קנ"ז סק"ג, שמוותר להכניס עצמו לכל דבר מצוה, שודאי מדת חסידות איכא ואולי גם חיובא במקום הנוגע להצלת רבים. וכה"ג צריך לפרש מה דאיתא בספרי על פסוק לא תגורו מפני איש: ואפילו כשאמר מתירא אני מפני פלוני ופלוני שמא יהרוג את בני, שבודאי אי אפשר לומר בודאי סכנה, או אפילו לא בספק קרוב, שראוי לקרותו בשם ספק, דאטור הל"ת דלא תגורו מפני איש נפקא מכלל שאר מצוות התורה, שעל כולן נאמר וחי בהם, חוץ מהני תלתא, אלא ודאי מיירי בספק רחוק, חששא בעלמא, שדרך של בני אדם לכנס בכה"ג, אפילו בעסקי מומן, וכהא דב"מ קי"ב ע"א ואליו הוא נושא את נפשו, מפני מה עלה זה בכבש ונתלה באילן ומסר א"ע למיתה – לא על שכרו, שאין הכונה במקום סכנה גמורה או ספק קרוב, שהוא איסור גדול שיכנס בזה בשביל פרנסה, ולא ברשיעי עסקינן, אלא חשש רחוק".

היינו, אנו נפגשים עם כניסה לסכנה בהרבה מצבים, ההסתכנות במצבים אלו רחוקה, ולכן אם אין לאדם צורך כלשהו ודאי אסור להיכנס למצב סכנה זה, אבל אם יש צורך בכך כגון לצרכי פרנסה או לצרכי מצוה הדבר מותר, ולעתים אף מצוה, אבל בסתמא אסור להסתכן.

ונראה שלגבי סכנות מעין אלה כתב המאירי (פסחים ח ע"ב): "אע"פ שאין סומכין על הנס במקום שההיזק מצוי מ"מ אף הוא אין ראוי להפקיע עצמו מן המצוה מתוך רכות הלב ומפחד הדברים שאין מצויים כל כך אלא יהא לבו בטוח בה' ית' אמרה תורה ולא יחמוד איש את ארצך בעלותך לראות את פני ה' אלהיך..." ונראה שבא לברר שמחשש רחוק אין לפחד, אלא לבטוח בה'. והקב"ה שומר עליהם מזקים בשכר זה.

למצבים רחוקים של סכנה שהאדם נאלץ בגלל אורחות חייו להיכנס אליהם חכמים הוסיפו תפילה. כאמור בברכות (נד ע"א) שהנכנס לכרך מתפלל בכניסתו וביציאתו.

וכן כתב האבודרהם (ברכת הראייה, השבח וההודאה): "כך הנכנס לכרך גדול של עכו"ם דשכיחי פריצי צריך לימלך בקונו תחלה קודם בואו וקודם צאתו שאפילו אם הוא מקום שהורגין בו לגזלנין ולהרגנין (=שדנים ומענישים) מכל מקום כיון שהוא נכרי ושכיחי פריצי שכיחי טרדות ואפשר שמעלילין עליו ולא יודמן לו שם אדם מלמד זכות והורגין אותו בדיניהם".

וכן לגבי הנכנס למרחץ כתב באבודרהם (שם): "הנכנס לבית המרחץ אומר יהי רצון מלפניך ה' אלהי ואלהי אבותי שתכניסני לשלום ותוציאני לשלום (שם). פי' שבית

"ועד כאן דברתי מצד יושר ההנהגה שראוי לאדם להרחיק מזה ועכשיו אני אומר אפילו איסורא איכא שהרי כל העוסקים בזה צריכין להכנס ביערות ולהכניס עצמם בסכנות גדולות במקום גדודי חיות ורחמנא אמר ונשמרתם מאוד לנפשותיכם, ומי לנו גדול ואומן בקי בצידה יותר מעשו שהכתוב העיד עליו ויהי עשו איש יודע ציד וכו', ופוק חזי מה אמר הוא על עצמו הנה אנכי הולך למות וגו', ואין מקרא יוצא מידי פשוטו שהיינו שהוא מסתכן בכל יום בין גדודי חיות וכן פירשו הרמב"ן, ומעתה אין יכניס עצמו איש יהודי למקום גדודי חיות רעות? ואף גם בזה מי שהוא עני ועושה זו למחייתו לזה התורה התירה כמו כל סוחרי ימים מעבר לים שכל מה שהוא לצורך מחייתו ופרנסתו אין ברירה והתורה אמרה ואליו הוא נושא את נפשו, ואמרו רז"ל מפני מה זה עלה בכבש ונתלה באילן ומסר עצמו למיתה לא על שכרו כו', אבל מי שאין עיקר כוונתו למחייתו ומתאות לבו הוא הולך אל מקום גדודי חיות ומכניס עצמו בסכנה הרי זה עובר על ונשמרתם מאוד כו'. וז"ל הרמב"ם בפ' י"ב מהל' רוצח ושמירת נפש הלכה וי"ו וכן אסור לאדם לעבור תחת קיר נטוי כו' וכן כל כיוצא באלו ושאר הסכנות אסור לעבור במקומן".

מבאר הנו"ב שלצורך פרנסה הותרה כניסה למצבי סכנה, ונאסרה לצורך בילוי, והובאו לעיל דברי הראי"ה קוק שודאי אין הכוונה לסכנה קרובה אלא המדובר במצב סכנה רחוקה.

ונראה שמצבים אלו משתנים לפי מצבי החיים השונים.

לדוגמא, האבני נזר (יר"ד סי' שכא) התיר לשים גבס לרגל תינוק ולגרום לדחיית

המרחץ ג"כ הוא מקום סכנה לפי שהוא בנוי על כיפה נצבת על עמודים והאש דולקת תחתיו ולכן הוא מתפלל לשם...".

בסכנות האחרונות שנזכרו לא מוטל על האדם שלא להיכנס למצב זה, ואין הכניסה מחשיבה זאת כפשיעה, ואעפ"כ תקנו חכמים תפילה לפני או הודאה אחרי כן.

ד. הסתכנות לצורך רווח

נאמר במסכת בבא מציעא (ק"ב ע"א): "לכדתניא: ואליו הוא נושא את נפשו, מפני מה עלה זה בכבש ונתלה באילן ומסר את עצמו למיתה – לא על שכרו?! ופרש רש"י: ואליו הוא נושא – כל עצמו הוא מוסר נפשו עליו, לעלות בכבש גבוה וסיכן בעצמו ליפול, ולתלות באילן כשעלה עליו למסוק זיתים, ולגדוד תמרים ומסר נפשו עליו למיתה, שמא יפול מן הכבש או מן האילן".

היינו הותר להסתכן לפחות במידה מסוימת לצורך פרנסתו. וכך כתב הרשב"א (שו"ת הרשב"א המיוחסות לרמב"ן סי' ס): "וכל שכן, אם השליח שכיר, שהרי הלך בשכרו. כדכתיב: ואליו הוא נושא את נפשו. ודרשין: שעל שכרו עלה בכותל ונתלה באילן. כלומר: ולפעמים שיפול ממנו וימות. ובכלל סכנת נפשו הכניס עצמו, מזמת שכרו". והובאה התשובה בשו"ת תשב"ץ (ח"ג סי' קפו), בשו"ת המב"ט (ח"ג סי' קנו), בשו"ת מהריט"ץ (החדשות, סי' סא), בשו"ת צמח צדק (קרוכמאל, סי' ו, ג), ב"י (ח"מ סי' קפח), שו"ת צדקה ומשפט (ח"מ סי' לב). אולם לא שמענו בשום מקום שחכמים מנעוהו מלהתפרנס בדרך זו.

וכן בשו"ת נודע ביהודה (תנינא יר"ד סי' י) בתשובתו לגבי עיסוק בציד חיות כתב:

חבל נחלתו

בגדרי הסכנה והוא: שדשו בה רבים.

ה. סכנה שדשו בה רבים

הגמ' בשבת (קכט ע"ב) וביבמות (עב ע"א) מבארת שמסוכן להקיז דם ולמול ביומא דשותא (שרוח דרומית מנשבת והיא קשה שברוחות – רש"י) וביומא דעיבא (יום המעונן) ומסיימת: "והאידינא דדשו בה רבים, (תהלים קטז) שומר פתאים ה'". משמע שצד הסיכון ירד עד כדי כך שאין להתחשב בו.

וכן פסקו: הלכות גדולות (סי' נה), סדר רב עמרם גאון (ברכות ובקשות), ראב"ן (שבת סי' שעא), רבינו ירוחם (תוא"ח נ"א ח"ב), מאירי (יבמות ע"ב), כלבו (סי' נח), ב"י (יר"ד סי' רסב) ועוד ראשונים ופוסקים.

ומברית מילה והקזה למדו לגבי קטלנית, כדברי האו"ז שמביא הבי"ע (אה"ע סי' ט אות א): "אמנם בא"ז (סי' תשלח) כתב הא דקבעינן הלכתא כר' לשלישי לא תנשא לא לאוסרה ולא לודאי חששא אלא לספק חששא ע"כ ואיפשר דאהני מילי דא"ז סמכי עלמא ולא חיישי לספק חששא כמו שאין אנו נוהרין מכמה מילי דאזהירו רבנן עלייהו משום חשש סכנה, וגם מתוך שאנו מתי מעט וצריכין אנו לישא מאשר נמצא דשו בה רבים (עי' שבת קכט:) ושומר פתאים יי' (תהלים קטז, ו). ואע"פ שהוא מסתפק בטעם זה נראה שהוא מחזיק בדעתו.

ובא המהרש"ל והחזיק בדעת האו"ז, (יש"ש יבמות פ"ו סי' לד): "וא"כ על זה סמכי עלמא דלא חיישי לחששא, כמו שאין אנו נוהרים מכמה מילי דאזהירי רבנן עלייהו משום חשש סכנה, משום שומר פתאים ה', וגם אנו מתי מעט, וצריכין אנו לישא מאשר

המילה, ואע"כ כתב האבני נזר: "אך אם ה' זה ניתוח (אפערציע) לא הייתי מסכים כלל לעשות הניתוח, שכל ניתוח בחזקת סכנה, ואף שהרופאין מבטיחין, הנסיון יגיד שאין לסמוך עליהם בזה" (והשאלה שם, ליישר רגל עקומה של ילד ע"י ניתוח). וברור שהדבר נאמר בתקופה מסוימת עפ"י הידע והנסיון הרפואי של ימיו, אבל בימינו חלק מהניתוחים הם עניינים בשיגרה, ונערכים אף שלא לצורך פיקוח נפש אלא לתקן תיפקודים שאינם כראוי.

וכן כתב בשו"ת חלקת יעקב (ח"מ סימן לא) לגבי כניסה למצבי סכנה רפואיים: "ועוד פוק חזי מאי עמא דבר, והכי סוגיין דעלמא, שאנשים, רח"ל, עושין בעצמן נתוח על אברים פנימיים בדקין וריאה, אף שלפי דיננו פשיטא דנקב טריפה, וסומכין על הא דתוס' ריש א"ט אדם אית לי' מזלא, ואנו רואין ב"ה דרוב גדול מתרפאין מזה, וכמה חולאים שאין בהם שום סכנה, רק אפשר סכנת אבר ואף פחות מזה, והולכים להרופאים לנתוח. ועוד, הרי מבואר בשבת ל"ב דיוולדת בחזקת סכנה, נפל תורא חדד לסכינא, ועוד מאמרים כו"ב, עי' רש"י שם ד"ה אבב בזיוני, כך בשעת הסכנה הורע מזלה וכו', ועי' טו"ז אר"ח סימן ש"ל ס"ק ה' בשם הרשב"א דיוולדת אנו מחשבין למסוכנת מפני שאברי' מתפרקין ומרוסקת וכו', הכי יעלה על הדעת לומר דאשה אינה רשא לישא ולהוליד בנים מפני שמכניסה עצמה לסכנה להיות יולדת, אלא מאי כך היא פתקה של חוה שנאמר לה בעצב תלדי בנים, וכך הוא מנהגו של עולם, וכיון דדשו בו רבים שומר פתאים ד'".

דברי הגר"י ברייש מעבירים לענין נוסף

נמצאו, דשו בה רבים, שומר פתאים ה'".
ועי' תרוה"ד (סי' ריא).

וכן הרמ"א מביא טעם זה לגבי קינוח בשו"ע (או"ח סי' ג סי"א) כתב הרמ"א: "ועכשיו, שבתתי כסאות שלנו אינן בשדה, נהגו לקנח (בחרס, וכן נהגו לקנח) בדבר שהאור שולט בו ואינו מזיק, ופוק חזי מאי עמא דבר (חידושי אגודה פרק המוצא)". והמג"א (ס"ק יא) הוסיף: "וכן נהגו – וטעמא ע"ז לא ידענא וכיון דדשו בה רבים שומר פתאים ה' (ד"מ) ול"נ דטעמא משום שעושיין בו כישוף ששינוי נזירות. והאידנא לא חיישינן שיבא הדבר לידי המכשפים".

וכן בשו"ת חלקת יעקב (ח"מ סימן לא): "והרבה מצינו בש"ס לענין סכנה והשתא דדשו בו רבים שומר פתאים ד', בסוף פ' מפנין לענין הקזה, בע"ז ל' ב' אוכל אדם וכו', בנדה ל"א א' ביום צ' מנא ידע שומר... וביבמות ע"ב א' לענין מילה ביומא דעיבה, והכ"נ לענין זה כיון דכבר דשו בו רבים לילך להרופאים אף שנתוח בחזקת סכנה, שומר פתאים ד', ועינינו רואין ב"ה שרובא דרובא מהחולאים שעושיין להם נתוח (השם יצילנו) מתרפאים. ובמהרש"ם ח"א סימן י"ג כ"ד כ"ה האריך הרבה בנאמנות הרופאים, והעלה כפי מה שנתחדשו כעת כלי ההבטה לתוך הרחם, הרואים את כל הרחם כאלו הוא בחוץ, יש להאמינם במה שאומרים, והוי כמכה חיצונה, אגן נמי נאמר, מזמן המהרש"ם עד כעת שנתחדשו כלים מכלים שונים, ובפרט בעיירות הגדולות שטעכניק הנתוח לרפאות הולכת ומצעדת קדימה יום יום בצעדים הכי גדולים, שפיר יש לסמוך על אמירתם כשאומרים שע"י הנתוח יתרפא, ואין בזה חשש משום אל יעמוד אדם

במקום סכנה וכאמור, כיון שכבר דשו רבים, שומר פתאים... הגע בעצמך, הכי יעלה על הדעת לאסור על פי דין תורה לנסוע באויטא (=מכונית) או באוירון, אף שעיינינו רואות ויודעים מכמה אסונות ומקרים רעים דמתרחשו כמה פעמים עם נוסעים הללו, ויתסרו מטעם אל יעמוד אדם במקום סכנה, רק כיון דכבר דשו בו רבים מותר, כמובן יש אנשים שמתיראים לנפשם, ומייעצים גם לאחרים שלא לנסוע מטעם סכנה, ותלוי בטבעו של האיש אם הוא פחדן, אבל כיון דכבר דשו בו, דשו בו (עי' פסחים ק"י לענין זוגות מאן דקפיד קפיד ודלא קפיד לא קפדינן בהדי'").

בכל המקרים נראה שהסכנה לא חלפה, ועדיין יש חשש מסויים. אולם הרגל הרבים שלא לחוש לכך מלמד שצד הסכנה אינו גדול ולכן אפילו לצורך קטן כגון הקזת דם מותר ביומא דשותא וכד'. ונסיעה במכוניות ומטוסים נראה שאף היא בכלל סכנה וכיון שהרבים הורגלו בכך מותר להמשיך ולהשתמש בהם.

ו. אלו פתאים נשמרים בידי שמים

ונראה לעיין קצת בגדר זה.
בתהלים (קטז, ו) נאמר: "שומר פתאים ה' דלותי ולי יהושיע".

ופרש הרד"ק: "אמר: הפתי שאין יודע תחבולות להנצל מצרתו, האל שומר, כשמשים עליו בטחוננו. וכן החכם לא יבטח בחכמתו ובתחבולותיו, כי לא יועילו לו אם לא ירצה האל".

וכן בפירושי סידור התפילה לרוקח (סי' קיג, עמ' תרטז): "שומר פתאים ה' פתאים

חבל נחלתו

וכן הרא"ש (עבודה זרה פ"ד סי' ז) כתב: "ולא דמי לגילוי שלא נאסר אלא מחמת סכנה ובמקום דליכא סכנה לא גזור. ובכמה דברים אין אנו נזהרין משום שנאמר שומר פתאים ה'". וכ"כ רבינו ירוחם (תוא"ח נט"ו ח"ה).

והראב"ן (שבת סי' שעא) כתב: "זיוס ו' אע"ג דקאי מאדים ביה בזווי כגון בשענה שישיית כיון דדשו בו רבים והורגלו להקיו מפני מנוחת שבת שאחריו שומר פתאים י"י ומקיוין".

ומה שסמכו הן בגילוי והן בהקזה היא מתוך הסמיכה על טבע המקום ובריאות האנשים כששניהם ביד ה' ומשום כך אין לחוש, ויכולים לתלות את בטחונם בקב"ה. וישנם כמה גדרים בענייני 'שומר פתאים' שכתבו האחרונים.

הרב קוק זצ"ל בשו"ת עזרת כהן (סי' לה) כתב: "אלא די"ל דכ"ז אינו אסור לד' חכמים כ"א במקום דשייך לומר שומר פתאים ד', שהוא באופן טבעי. כקטנה מעוברת ומניקה, שדרך העולם הי' לישא קטנות, וק"ו מעוברת ומניקה, אבל במקום שיש סכנה ממש, ואפילו ספק סכנה, ע"פ הרופאים י"ל דכו"ע מודים כיון דל"ש לומר

שאינם חכמים לעשות תחבולות?² כמוני, הקב"ה שומרם. דלותי שאנכי ענייה ודלה מכל טוב, אנפ"כ ולי יהושיע ששולח מלאכיו סביבי"...

לגבי ענייני סכנה אשר אנו אומרים שדשו בהם רבים ושומר פתאים ה'. נראה להסביר שהסכנה היא סכנה רחוקה שהרבים לא חששו לה, ואי חששם הוא משום שאינם יודעים דרך להינצל ממנה וצד המשכת החיים בסדרם הטבעי עולה על צד חשש הסכנה ויש בכך תליית בטחונם בקב"ה שימשיך את הטבע שהטביע לפעולתו וזה עצמו גורם לשמירה עליהם. ולפי"ז רק בדברים טבעיים שייך לומר שומר פתאים ה', אבל אדם החוצה כביש שנוסעות עליו מכוניות ואומר לא יקרה לי כלום הרי רבים עושים כן, אע"פ שדשו בו רבים – אין הקב"ה שומרם מפני שלא תלו בטחונם בקב"ה אלא בהתשועת אדם והיא שוא כידוע.

וכן נאמר בירושלמי (תרומות פ"ח ה"ג): "תני רבי ליעזר אומר אוכל אדם תאנים וענבים בלילה ואינו חושש שנאמר שומר פתאים ה'". והובא להלכה ברי"ף (עבודה זרה י ע"א).

2. תוספתא מסכת סנהדרין פי"ג ה"א): "קטנים בני רשעי ארץ אין להם חלק לעולם הבא שנ' הנה היום בא בוער כתנור והיו כל זידים וכל עושי רשעה קש דברי רבן גמליאל ר' יהושע אומר באין הן לעולם הבא להלן הוא אומ' שומר פתאים ה'". ובמשנת רבי אליעזר (פ"ה עמ' 99): "ר' עקיבה אומ', קטני בני רשעי ישראל, אע"פ שאבותיהן רשעים, הן באין לחיי העולם הבא, שנאמר שומר פתאים ה', ואלו פתאים הן". ובאוצר המדרשים (אייזנשטיין, הלל עמ' 133) נאמר: "שבלשון ערבית קוראין לנער פתי ולפתי נער". וכן בילקוט שמעוני (תורה, נצבים רמז תתקמ) נאמר: "שכן בכרכי הים קורין לינוקא פתיא". ולפני שנים קראתי בשם הגר"א (שכחתי היכן) שהיה אומר שככל שאדם תולה יותר בטחונם בקב"ה כן הקב"ה שומר עליו. ולפיכך על קטנים ישנה שמירה יותר גדולה מהקב"ה שהם יודעים שאינם יכולים לסמוך על עצמם והדברים מתאימים לנאמר בתוספתא.

מציאות בזמן מן הזמנים לבא לידי סכנה והוא בדרך רחוק ואינו יודע לכיון אותו זמן ואותו מקום ואפשר שאפילו יכיון הזמן והמקום נמי לא יסתכן כי אינו ודאי שיבא לידי סכנה והוא ספק סכנה רחוקה אשר אין העולם ועכ"פ רוב העולם אין מקפידין לדקדק ונכנסים בספק סכנה כזו וזו הוא מדרך העולם שלא להקפיד על כגון זה...

"ופשוט דכל הני מקומות בשומר פתאים אפילו ליכא מצוה כלל וכגון במשמש עם הקטנה או ביום תשעים אלא הטעם כיון שדשו בו רבים ולא איתזקו וגם זה מתנהג כפתי ואינו חושש לסכנה, ודוגמא לזה מצינו עוד בהנפנה דאסור לו לקנח בדבר שהאור שולט בו שהמקנח בדבר שהאור שולט בו שיניו התחתונות נושרות (שבת פ"ב) ועכשיו נהגו כל העולם לקנח בנייר שהאור שולט בו וכתב הד"מ א"ח סי' ג' וטעמא על זה לא ידענא וכיון שדשו בו רבים שומר פתאים ה' וכ"כ האגודה אלא שהמג"א פי' בו עוד משום כשפים ועכשיו ליכא בינינו כשפים. ועיין תה"ד סי' רי"א אי שייך למימר שומר פתאים לת"ח ומופלג בדורו.

"היכא דהסכנה הוא בדרך הטבע ותמידית כה"ג לכ"ע ולעולם אין סומכין על הנס ואדרבה העובר עליו הרי זה מתחייב בנפשו ולא אמרינן בזה שומר פתאים ולא שומר מצוה לא ידע דבר רע ואדרבה כל המצות נדחין מפני הסכנה לבד מג"ע ושפיכת דמים וע"ז זה פשוט וברור מאד."

לפי"ד נראה שמצב של ירי גראדים וקאסמים אי אפשר לומר בו – דשו בו רבים. מפני שאין כאן פעולה טבעית (שהן הרב זצ"ל והן המשנה הלכות ביססו עליו את

בזה שומר פתאים ד', דאטו בכל סכנה וספק סכנה נאמר כן, ולא שייך זה כ"א במה שהוא מנהג העולם בטבעו, או בענין דדשו בי רבים, כהא דיבמות ע"ב האי יומא דעיבא לא מהלינן ביה ולא מסוכרינן ביה, והאידינא דדשו בה רבים שומר פתאים ד".
ונראה לענ"ד שדבריו מכוונים לדיוק שאמרנו לעיל.

ובשו"ת דברי יציב (יו"ד סי' לא, ה) רצה לומר שאין לומר מעצמנו שומר פתאים ה' אלא רק בדבר שקבעו חכמים. וז"ל: "ומ"ש השד"ח משום כיון דדשו בה רבים שומר פתאים ה'. הנה הך כללא צ"ב טובא ולא לכל נמסר, ובמקום שחכמי התלמוד לא גילו לנו דאזדא לה סכנתא אנו אין לנו. ועיין שו"ת חיים שאל ח"א סי' נ"ט, ביישוב דעת הב"י שיש לחלק בין מילה ביום המעונן לקטלנית, דבמילה הש"ס קאמר דדשו בה רבים ושומר פתאים ה' וסמכין אהימנותיהו דרבנן בעלי התלמוד, משא"כ בקטלנית דהא דדשו בה רבים הוא בזמן אחרונים וגם לא בכל המקומות וכו' עיי"ש... וא"כ בני"ד שארז"ל מתחייב בנפשו ודמו בראשו, והוה ברי היוקא דהא לא גרעה הסכמת חכמינו הקדושים מהסכמת הרופאים, בכה"ג ליכא למיסמך על שומר פתאים ה', אלא במקום שחכמי הש"ס או הראשונים גופיהו החליטו אומר דמחמת דדשו בה רבים עברה הסכנה, אבל בני"ד שרבותינו ואבותינו חשו לה ורק עכשיו נפרץ ע"י בעלי עסקים וכדו', פשיטא דל"ש בזה כיון דדשו בה רבים וכנ"ל משו"ת חיים שאל ודו"ק".

ובשו"ת משנה הלכות (ח"ה סי' רלב, ב):
"הגדר של שומר פתאים ה' הוא במקום שיש

חבל נחלתו

ההיתר של דשו בו רבים ואז שומר פתאים ה') וממילא אין שמירה של הקב"ה על הפתאים.

ז. שכיח היזק

נאמר במסכת פסחים (ח ע"ב): "דתניא: חור שבין יהודי לארמאי – בודק עד מקום שידו מגעת, והשאר מבטלו בלב. פלימו אמר: כל עצמו אינו בודק מפני הסכנה. מאי סכנה? אי נימא סכנת כשפים – כי אישתמיש היכי אישתמיש? התם כי אישתמיש – יממא, ונהורא, ולא מסיק אדעתיה. הכא – ליליא, ושרגא הוא, ומסיק אדעתיה. – והאמר רבי אלעזר: שלוחי מצוה אינן ניזוקין! – היכא דשכיח היזיקא שאני, שנאמר (שמואל א, טז, ב) ויאמר שמואל איך אלך ושמע שאלו והרגני ויאמר ה' עגלת בקר תקח בידך וגר". וכן עי' יומא (יא ע"ב).

ומפרש הרד"ק (שמואל א' טז, ב): "מצאנו כי אף על פי שהיה מבטיח הקב"ה הנביא או הצדיק אע"פ כן הוא נשמר מלכת במקום סכנה כמו שראינו ביעקב אבינו שהבטיחו הקדוש ברוך הוא בעברו ארם נהרים ואמר לו: והשיבותיך אל האדמה הזאת, ושם גם כן נראה לו המלאך והבטיחו ואמר לו שוב אל ארץ אבותיך ולמולדתך ואהיה עמך וכאשר שמע כי עשו בא לקראתו וירא יעקב מאד וייצר לו, וכן דוד שהיה נמשח למלך על פי ה' היה בורח מפני שאול, וגם גד הנביא אמר לו לא תשב במצודה וכן בדברי המלחמות היו עושין תחבולות אחר הבטחת האל ית' כמו שנעשה גדעון בדבר הכדים והלפידים וגם פעמים היו עושין התחבולות במצות האל כמו שכתוב ביהושע בכבוש יריחו הקף את העיר, וכן צוה לשמואל הנביא תחבולה אף על פי שהיה הולך

במצותו והטעם כי אף על פי שהקדוש ברוך הוא עושה נסים ונפלאות עם יראיו ברוב הם על מנהג העולם, וכן על מנהג העולם היה לו ליעקב לירא מפני עשו ולדוד מפני שאול אם היה מושח מלך בחייו והיה לו לבקש תחבולה איך אלך וזו היתה שאלתו איך אלך ואמר לו הקב"ה עגלת בקר תקח בידך, כי בכל מקום היו רשאים להקריב באותו זמן כי זמן היתר הבמות היה כל זמן שהיה אהל מועד בנוב וגבעון ולמדו רז"ל מזה הפסוק שמצוה לשנות בדברי שלום שהרי הקב"ה אמר לשמואל עגלת בקר תקח בידך והראה לו שאין ראוי לאדם ללכת במקום סכנה ולסמוך על הנס משום שנאמר לא תנסון את ה' אלהיכם".

וכן המאירי (יומא יא ע"ב) כתב: "ואע"פ שאמרו שלוחי מצוה אין ניזוקין היכא דשכיח היזיקא שאני, שאין הקב"ה רוצה שיהא מוסר עצמו לסכנה ולסמוך על הנס בשביל קיום מצוה וכדכתיב ויאמר שמואל איך אלך ושמע שאלו והרגני".

וכן מסכם זאת שולחן ערוך הרב (הגר"ז אר"ח סי' תלג ס"ב): "והיכא דשכיחא היזיקא לא סמיכין אניסא אפילו כשעוסק במצות המקום".

עפ"י יסודות הלכה אלה מסיק הרשב"ש (שו"ת סי' א) שבדורו אין כופים איש את אשתו ולהיפך לעלות לא"י על אף המצוה הגדולה בשיבתה. וז"ל: "והליכת הימים בימות הגשמים אפילו למקום קרוב הוא סכנה, וכ"ש למקום רחוק כזה. ורבותינו אמרו במדרש חזית כל זמן שישראל שואלים גשם קטור אלפך, כלומר קשר ספינתך. וכבר ספרו לנו הראשונים בזמן קדום לא היו מפליגים אפילו הנוצרים הבקיאים בים בימות הגשמים, מאגושט"ו עד מרצ"ו (=בסתו

הצבור – דוקא דבר שיוכל באולי להועיל הן בתפלה הן בתענית הן בממון”.

וכדי לעיין היטב נביא את דברי המהרש"ל שהוא מקורו של המג"א.

כתב הים של שלמה (ב"ק פ"ו ס"י כו):
 “מסקינן בסוגיא (ס' ע"ב). ת"ר דבר בעיר כנס רגליך. שנאמר (שמות י"ב, כ"ב) ואתם לא תצאו איש מפתח ביתו עד בקר. ולא דוקא בלילה, אלא אפי' ביממא. שנאמר (ישעיה כ"ו, כ"ז) לך עמי בא בחדריך וסגור דלתיך בעדך. ורבא נמי, בעידן ריתחא של מקום, והוא הדבר, היה סותם החלונות, כדי שלא יכנס בהן אויר המעופש. וסמוך אקרא שנאמר (ירמיה ט', כ') כי עלה מות בחלונינו. ותנו נמי רבנן, דבר בעיר, אל יהלך אדם באמצע הדרך. מפני שמלאך המות מהלך באמצע הדרכים. כיון דאיתיהב ליה רשותא הולך להדיא. שלום בעיר, אל יהלך בצידי דרכים, כיון דלית ליה רשותא, הוא מחבה עצמו. ונראה דסיפא דברייתא איירי דוקא בלילה. אבל ביממא לא שכיח מזיקים, כדאיתא לעיל בסוגיא. ואעפ"י דרישא איירי אפילו ביממא. היינו משום דלענין דבר אין חילוק בין יממא ללילה, כדאיתא לעיל. מה שאין כן בלא דבר, דליכא סכנה כלל ביממא.

“ועוד מסקינן, רעב בעיר פור רגליך. שנאמר (בראשית י"ב, י') ויהי רעב בארץ וירד אברם מצרימה. מכאן יש רוצים לדקדק, דבדבר אין אומרים פור רגליך, ואסור לברוח. וגם כן אסור משום סכנה. דהא אמרינן כנס רגליך, ואל יהלך באמצע דרכים. וא"כ איך יברח. ועוד אמרינן בפרק זה בורר (סנהדרין כ"ט ע"א) שב שנין הוה מותנא, ואינש בלא זימנא לא שכיב. אמנם מצאתי כתוב (תשובות מהר"ל סימן נ') בשם הגדולים בעלי

והורף), אלא עתה מקרוב דאיתמסר עלמא בידא דטפשאי שמסכנים בעצמם בימות הגשמים, וכבר ראינו כמה פגעים, הש"י ישמור עמו ישראל אמן. וגם בימות החמה יש לסטים מצויים בים, ואפילו יפליגו הנוצרים בספינות שמסוף העולם עד קצה המזרח, הולכים אניות הלסטים למהר שלל חש וכו', וסכנת שביה גדולה דשבי כלהו איתנהו ביה כדאיתא בפ"ק דבתרא...
 “וכל בעל שכל מכיר שבמקום סכנה מצויה אסור לסכן בעצמו, ולא דברו ז"ל אלא באפשר, אבל בשאי אפשר יש סכנה בדבר לא אמרוהו... “הי"ל בזמן הזה בארצות הללו, ר"ל כל שהוא מסוף המערב עד נא אמן, אין כופין לעלות, ומנא אמן ולמעלה כופין ביבשה, וגם דרך ים בימות החמה אם אין שם לסטים בים בארצות הללו. ואני מהוראי הוראה אני וכבר בא דין זה לפני ודנתי בו כמה פעמים שלא לכוף לעלות”.

ת. הסתכנות עם הציבור

מה צריכה להיות ההתנהגות של אדם מישראל הקשור לציבור בעת סכנה לכלל הציבור, האם צריך להציל עצמו ומשפחתו ולברוח למקום שאין בו סכנה, או להישאר עם רוב הציבור שאינו יכול לברוח?

פסק בשולחן ערוך (או"ח ס' תקעד ס"ה):
 “כל הפורש מן הצבור אינו רואה בנחמתו; וכל המצטער עמהם, זוכה ורואה בנחמתו”.

ובאר המגן אברהם (ס' תקעד ס"ק ו):
 “הפורש מן הציבור – היינו אם יש בידו להציל הצבור בין בגופו בין בממונו אבל אי ליכא נפקותא בו אל יעמוד במקום סכנה (יש"ש פ"ו דב"ק סכ"ז)”.

וכן במשנה ברורה (ס"ק יג): “הפורש מן

חבל נחלתו

מעיהו, דדמי לאינשי. כל זה מורה אהא דאמרינן אינו מבחין בין טוב לרע. וכן מוכח בספר חסידים שיסד הרוק"ח, דטוב לברוח. ועוד טעמא איכא לדבר, משום חשש ביענותות. ומהאי טעמא נמצא בתשובה, שאין צריכים אבילים להתאבל ולישב על הארץ, בשינוי האויר. וכן נוהגין בארץ לומרדי"א, וכן שמעתי עדיין נוהגין במקומות ידועים. הילכך נראה, **אם בא דבר לעיר מחויב לברוח**, אם יש סיפוק בידו. אם לא מי שהוציא כבר דבר ונתרפא, שאומרים העולם שאין חשש לר". (ומקורו הוא בשו"ת מהר"ל סימן מא).

ונראה שהדברים נכונים בגלות במקום שאין עדיפות להשארות במקום פרט לעזרה מעשית ורוחנית, ואין חשיבות להישארות הקהילה במקום זה, ולכן מי שיכול לברוח ולהציל עצמו ואינו יכול להושיע את הציבור או לסייעו יכול לברוח. ואף אז אין זה מעשה חסידות. אבל בארץ ישראל ובמדינת ישראל יש לנו מצות ישוב הארץ, ואם כלם יברחו מי יישב?!

ט. יציאה מאזורי נפילות בארץ ישראל

המלחמה בימינו היא על ארץ ישראל. הערבים ובראשם ארגוני הטרור מנסים לדחוק את עם ישראל מארצו. המצוה אותה הם מנסים לבטל מאתנו היא מצות ישוב א"י.

טקטיקת מלחמת הטרור של הפצצה בשעות אקראיות ובמקומות מזדמנים מכוונת לפגוע באורח החיים הסדיר במקום. ישוב א"י בכל זמן ועוד יותר בזמן

הוראה דשרי. וזהו תוכן דבריהם. ומהא דפרק זה בורר אין ראיה. דאינו אלא משל בעלמא. דהא בפ"ק דחגיגה (ד' ע"ב) אמרינן יש נספה בלא משפט (משלי י"ד, כ"ג) כגון הא דא"ל [מלאך המות] לשלוחיה אייתי לי מרים דמגדלי נשיא, כדאיתא התם, אלמא דטעה שלוחיה. כ"ש היכא דאיתיהב ליה רשותא להדיא, ואינו מבחין בין טוב לרע. כדדרשינן מאל תצאו איש מפתח ביתו וגו', וטעמא רבה איכא לדבר **דראוי לברוח**, דפעם אחת נגזר על עיר אחת או מדינה אחת, וזכר לדבר כתיב (ירמיה כ"א, ט') היוצא מן העיר והיתה לו לנפשו לשלל. וכתוב (עמוס ד', ז') והמטרתי על עיר אחת ועל עיר אחת לא אמטיר. ואם כן ה"ה לכל שארי מיני פורענות המתרגשות ובאות לעולם. **ומ"מ אם יש בידו להציל בגופו ובממונו, חלילה שימנע עצמו, ויפרוש מצרת הציבור, ולא יראה בנחמת ציון**. ואם ח"ו ליכא נפקותא ביה. כל כה"ג אמרינן (שבת ל"ב ע"א) **אל יעמוד אדם במקום סכנה**. ואמרינן (ברכות נ"ה ע"א) ג' דברים מזכירין עונותיו של אדם קיר נטוי כו', וכל סכנה כקיר נטוי דומה. וכן ראינו גדולים שהלכו וברחו למקום אחר.

"והא דאמרינן כנס רגליך כו'. היינו אחר שהתחיל הדבר, ונתחזק, ואיתיהב ליה רשותא להלוך בהדיא, יש לכנוס. ואמרינן נמי (ירושלמי ברכות פ"ד ה"ד) כל הדרכים בחזקת סכנה. א"כ אין טוב לברוח, בפרט אחר שנתחזק הדבר, יש סכנה לבורחים בין האומות יותר מן הדבר, כאשר בעו"ה ידוע. אבל מתחלה טוב לברוח. ורבה דלא ברח, צ"ל אפשר דלא מסתייע ליה מילתא. ואמרינן נמי במסכת תענית (כ"א ע"ב) איכא מותני בחזירי גזור תעניתא, משום בני

מלחמה מתבסס על שני צדדים: ראשית, אחיזת עם ישראל בארצו בצורה לאומית שנעשית ע"י המדינה והבטחת האחיזה היא ע"י כוחות הצבא, שהוא הכלי הלאומי להמשך הקיום הפיזי של עם ישראל בארצו כנגד כל המנסים לסלקו. ויחד עם זה היחידים היושבים בכל מקום בא"י, הן ביישובים עירוניים והן ביישובים קהילתיים, ועוסקים בשיגרת יומם של לימוד תורה, פרנסה, חינוך וכל סדרי חיייהם.

מוסדות השלטון המדיני והמקומי על כל זרועותיהם נועדו לסדירות החיים של היחידים. לדוגמא משטרה מכוונת תנועה בכבישים, אם אין תנועה בכבישים אין צורך במשטרת תנועה. לכן עומק האחיזה ביישוב או בעיר הוא עפ"י המשכיות סדירות החיים בו. ישוב שמשמש מלון לילה לתושביו אחיזתם בו קטנה, ועל כן החזקה של כל עם ישראל בו יותר קטנה. הטרוריסטים מנסים לשבש את חיי היישובים וכמה שהיישוב מצליח לשמור על סדירות החיים בו הוא מנצח במלחמה ומפר את עצת הטרוריסטים. על כן דרך הלחימה של הציבור כולו במלחמות שנכפו עליו הוא אחיזה במקומו בלא לעזבו לא לנכרים ולא לשממה. ובמלחמה זו במיוחד המלחמה היא בהמשך סדר החיים הנורמאלי והרגיל.

כיון שהמדובר באוכלוסיה אזרחית שאינה לוחמת ישירות עם אויבינו אין המדובר בסיכון חיי היחידים והכנסתם למצב של פיקוח נפש, אלא בזהירות גדולה יותר, וכניסה למרחבים מוגנים עם הישמע אזעקות.

העולה מן הדברים הוא שאם אנשים המסוגלים לשמור מבחינת יכולתם הפיזית והרוחנית על שיגרת חיים עוזבים את מקומם הם מחלישים את האחיזה במקום. הישוב הופך להיות שממה ואי"צ אף במוסדות השלטוניים והמקומיים קהילתיים כאשר היחידים עוזבים את ביתם ומקומם. בניגוד למגיפה או רעידת אדמה ח"ו, שאין תועלת מעשית בהישארות במקום, ואף אין יכולת לשמור על סדירות החיים, הרי במלחמה יש חשיבות לאחיזה במקום מפני שהיציאה ממנו נותנת את הנצחון לאויב ברוקנו את הארץ מיושביה, ולעתים הוא אף ח"ו יתפסנה.

כאמור, זה נראה תפקיד האוכלוסיה הבלתי לוחמת באזור בו יש נפילות קאסמים וגראדים. אולם האחריות על הכלל מחייבת אף את מי שאינו גר באזורים בהן יש נפילות. אנשים הבאים מחוץ לאזור הנפילות ויש להם מרחב מוגן במפעל או במקום העבודה צריכים אף הם לבוא למקום עבודתם. השתתפותם במלחמה ובעמידה נגד אויבי ישראל היא בשמירה על סדר החיים הרגיל במקומות אלו אשר נמצאים תחת איום של פגיעות. כיון שאויבי ישראל מנסים לרוקן את יישובי ישראל ולשבש את סדר החיים הסביר. בהגעתם הסדירה לעבודתם, מלבד עצם השתתפותם במלחמה, ישנו צד של הפעלת הערבות של ישראל זה לזה, ונשיאה בעול עם אחרים.

לעומת זאת בנטישת המקום או באי-הגעת עובדים מבחוץ למקום בו יש נפילות יש צד של החלשה כלפי

חבל נחלתו

טילים ויכולים להמשיך בשגרת חייהם עפ"י הוראות פיקוד העורף חייבים להישאר במקומם. ונראה לי שאף העובדים במקומות כאלה אפילו מקומות מגוריהם מחוץ לאזור הנפילות צריכים להגיע למקומות עבודתם, אם יש שם מקומות ממוגנים, וטעם הדבר שהרי הם חלק מיישוב המקום ואם הם לא יגיעו יושבי העיר ירגישו עזובים. וכן המציאות מוכיחה. ולכן כל זמן שפיקוד העורף מתיר נסיעה לעיר וממנה ובמקום העבודה ישנו מקום ממוגן שאפשר להגיע אליו מיד לאחר ההתרעה על שיגור טילים – אף עובדים מבחוץ צריכים להגיע למקום עבודתם.

מסקנות

- א. לגבי סכנת גראדים וקאסמים נראה שגדר דשו רבים ושומר פתאים לא נאמר, אם מפני שהתחדש בימינו ואם מפני שהוא לא פעולה טבעית מכח ההטבעה האלוקית.
- ב. מצד שמירת המצוות ולימוד התורה הם אינם מצילים כאשר שכח היזקא, ולא ראוי לסמוך עליהם.
- ג. ראוי להתנהג לפי שגרת החיים הרגילה עם הקפדה על הוראות פיקוד העורף המצילות חיים.
- ד. ראוי למי שעובד במקום בו יש נפילות ובמקום עבודתו יש מקום ממוגן להגיע למקום העבודה כדי שהמקום ישאר במלוא ישובו ואחזתו בארץ ישראל.
- ה. ראוי למי שגר במקום בו יש נפילות ויכול לקיים שיגרת חיו שלא לצאת ממקומו.

הנשאים במקום. וכדוגמת האמור באליםלך איש נעמי (רות רבה פר' א אות ד): "למה נענש אלימלך ע"י שהפיל לבן של ישראל עליהם, לבוליתין (=עשיר) שהיה שריו במדינה והיו בני המדינה סבורין עליו ואומרים שאם יבואו שני בצורת והוא יכול לספק את המדינה עשר שנים מזון, כיון שבאת שנת בצורת יצתה לה שפחתו מעילת בסידקי וקופתה בידה, והיו בני המדינה אומרים זהו שהיינו בטוחים עליו שאם תבא בצורת הוא יכול לפרנס אותנו עשר שנים, והרי שפחתו עומדת בסידקי וקופתה בידה, כך אלימלך היה מגדולי המדינה ומפרנסי הדור, וכשבאו שני רעבון אמר עכשיו כל ישראל מסבבין פתחי, זה בקופתו וזה בקופתו, עמד וברח לו מפניהם, הה"ד וילך איש מבית לחם יהודה".

בימי מלחמה כל אחד הוא בבחינת אלימלך. כל אחד ביציאתו מן העיר או באי-הגעתו למקום עבודתו הממוגן מפיל את ליבן של ישראל. ולכן האחריות על מעשיו צריכה להיות גדולה מאד. ראיה לכך מהאמור בתענית (יא ע"א): "אמר ריש לקיש: אסור לאדם לשמש מטתו בשני רעבון. שנאמר (בראשית מא) וליוסף ילד שני בנים בטרם תבוא שנת הרעב". ועי' שם בכל העמוד המבאר כיצד צריך אדם לשתף עצמו עם הציבור. וכן מהאמור בעירובין (סג ע"ב): "וגמירי: דכל זמן שארון ושכינה שריין שלא במקומן – אסורין בתשמיש המטה". כיון שאדם מישראל צריך להשתתף עם הציבור בצערו ובשמחתו ועל כן מצבו צריך להיות מקביל למצב הציבור. וכאשר השראת השכינה הציבורית חסרה אף הוא ראוי שינהג בהתאם. ולכן אנשים המתגוררים באיזורי נפילות